

Elfeledett kincsek – 20. századi permi etimológiák mai szemmel¹

ANTAL M. Gergely

ELTE, Budapest –

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest
antalm.gergely@gmail.com

1. Mi számít „kincznek”? A permi etimológiai kutatások rövid története

A bölcsészettudományok művelői számára elengedhetetlen, hogy kutató-sainkhoz kézbe vegyük a korábbi, akár egy évszázaddal korábban született szakirodalmat, hiszen – a természettudományokkal ellentétben – a kutatói elődök munkái számos olyan ötletet, elméletet tartalmazhatnak, amelyeket azóta újragondoltak, átértelmeztek, elfelejtettek, ám az idő múlásával elképzelhető, hogy a kutató kénytelen visszanyúlni ezekhez a régebbi anyagokhoz. Szintén kár volna azt feltételeznünk, hogy egy-egy ilyen „meghaladott” ötlet „zsákutca”, vagyis fölösleges még csak megemlíteni is – éppen ellenkezőleg, a kutató elődök effajta írásai, teljesítménye fontos és tiszteletre méltó mérföldkő a tudománytörténetben. E lépcsőfokok nélkül nem juthatunk el az újabb eredményekhez.

Ilyen szemmel tekintve valóban tele van kincsekkel a 20. század – mind tanulmányokkal, mind pedig bőséges nyelvi anyagot, forrásokat biztosító gyűjtésekkel, lejegyzésekkel az uralisztikában is, azon belül többek között a permisztikában: akár az udmurt nyelvjárási szövegmutatványokra, akár a zürjén nyelvjárási monográfiákra gondolunk.

Ha az uráli etimológiai kutatásokra tekintünk a 20. században, a század második feléig egyes szerzők megjelent tanulmányaival számolhatunk. Az

¹ Ugyanezzel a címmel előadásként elhangzott 2024. október 15-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén Szij Enikő 80. születésnapja alkalmából. Jelen cikk és az előadás doktori értekezésem (ld. Antal M. 2024) 4. fejezete (Dialektológiai lexikális izoglosszák a permi nyelvekben) szemelvényein alapul, azok átdolgozott, kibővített és javított változata.

első nagy mérföldkövek: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (1955–1981), a DEWOS (*Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*, 1966), *A magyar szókészlet finnugor elemei* (1967–1978), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (1967–1992), majd pedig a máig legátfogóbb etimológiai mű az uralisztikában, az UEW (*Uralisches etymologisches Wörterbuch*, 1986–1989).

E műveknek már akkor is voltak természetesen permi vonatkozásai, ám a 20. század második feléig a permi etimológiák szintén az egyes szerzők tanulmányain keresztül jelentkeztek (a teljesség igénye nélkül pl. Kalima, Alatirjev, Hausenberg, Rédei, Csúcs, Lytkin, Tarakanov, Naszibullin, Igusev stb. ilyen tárgyú írásai). Az első nagy fordulópont Lytkin és Guljajev 1970-ben kiadott *Краткий этимологический словарь коми языка* című, hiánypótló komi etimológiai szótára volt. Ezt követte udmurt oldalról Alatirjev 1988-as műve, az *Этимологический словарь удмуртского языка*, amely csak az А és Б betűkig terjed, a további kötetek nem láttak napvilágot – így nincs is igazi udmurt etimológiai szótár, bár néhányan próbálkoztak vázlatos összeállításokkal (pl. Mikola Tibor).

A 21. században még további, monografikus fejleményeket sorolhatunk a permi etimológiák terén, úgy mint a *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache* (Csúcs 2005), a *Дуалектологический атлас удмуртского языка* (2009–2018), Szergej Makszimov észak-udmurt–permjék komi dialektális kölcsönhatásairól szóló monográfiája (2018), vagy Sampsa Holopainen (2019) és Niklas Metsäranta (2020) etimológiai tárgyú doktori értekezései. Legújabbban pedig Maticsák Sándornak az orenburgi expedíciók szóanyagát feldolgozó kötete tartalmaz udmurt etimológiákat (2024).

Doktori értekezésemben több dialektológiai lexikai izoglosszát vizsgáltam meg a permi nyelvterület egészében (tehát az udmurt, zürjén és permjék nyelvjárásokban),² amelyekhez magam is igyekeztem etimológiai magyarázatokat fűzni. A szavak forrásai a már emlegetett, változatos 20. századi (és kisebb részben 21. századi) nyelvjárási szöveggyűjtések, szójegyzékek. Az egyes szócsaládok szétszalazásakor jócskán akadtak olyan dialektális szóala-

² Értekezésemben az egyszerűség kedvéért a két komi nyelvet (vagy nyelvváltozatot) zürjénnek és permjéknek hívom a hosszabb (és oroszos szórendet tükröző) komi-zürjén és komi-permjék elnevezések helyett. Adataimat továbbá a nemzetközi fonetikai ábécé (IPA) jeleivel is igyekszem megadni, mivel a permisztikában használt egységes dialektológiai lejegyzés miatt több eltérő hangot ugyanaz a graféma jelöl, így kevésbé láthatók az egyes nyelvjárások hangtanában rejlő különbségek (az összefoglaló IPA-táblázatokat ld. Antal M. 2024: 256–264).

kok, amelyeknek az eredetét nem találjuk az etimológiai szótárakban, így további kutatásokra ösztönöztek. Ezek eredményeképpen sikerült potenciálisan újabb, uráli/finnugor vagy finn-permi örökségbe tartozó permi szavakat fölmutatni.³

2. Elfeledett etimológiák, előlről elkezdett etimológiák

Először néhány olyan etimológiát mutatok be, amelyeket 1) a korábbi szerzők már megírtak, az etimológiai magyarázat némi kiegészítéssel ellátva ma is tartható, azonban a későbbi szakirodalom egyáltalán nem foglalkozik vele; 2) a korábbi etimológiai magyarázat nem bizonyult tartósnak, kiegészítésre vagy átdolgozásra szorul.

'Sárga'

Külön figyelmet érdemel a luzai-letkai zürjén nyelvjárásban a *číž* [tʃiʒ] 'желтый; sárga' szó, amely egyébiránt az alsó-ezsvai (alsó-vicsegdai) nyelvjárásban 'ярко-рыжий; világos vörös' jelentésben él. A kétféle közül a 'sárga' jelentést tartanám eredetibbnak. A szó szerepel Lytkinék szótárában az udmurt *чыж* szóval összekapcsolva (КЭСК 305), ám az UEW anyagában nem (vö. FP *čōša 'gelb', UEW № 1221). Szemjonov szerint is (az alsó-ezsvai szó említése nélkül) a zürjén szavak etimológiailag megegyeznek az udmurt *чыж*, erza-mordvin *t'uža*, moksa-mordvin *t'užä* 'gelb; sárga' szavakkal (vö. Szemjonov 2009: 124).

Ezt a megfelelést azzal tudnám magyarázni, hogy a szókezdő, nem palatális *č- a zürjénben a szintén nem palatális -ž hatására disszimilálódott, és palatálissá vált (*č- > č-). Az udmurt első szótagi *u* és komi *i* megfelelésére pedig csupán egyetlen (bizonytalanak ítélt) példát találunk (udmurt *śuš* ~ komi *śiš* < PP *śišt3 < FP *śikšt3 'Wachs',⁴ Csúcs 2005: 76), viszont a mordvin *u* < *i ~ *ü megfelelésre vö. erza, moksa *kuj* < U *kije ~ *küje 'Schlange' (UEW № 302). Így az őspelmi korra PP *čič, a finn-permi korra FP ?*čiša vagy *čüšä alapalakot rekonstruálnék.

³ A lehetséges rokon nyelvi kapcsolatok feltérképezéséhez segítségemre volt az UEW digitális, kereshető változata, az Uralonet. A rekonstrukciók során igyekeztem az UEW módszereihez, és az abban alkalmazott rekonstrukciós elvekhez igazodni – bár az elmúlt évtizedekben a finnországi uralisztikában többféle új elmélet is napvilágra látott mind az uráli nyelvcsalád felosztásával, mind a rekonstrukciós elvekkel kapcsolatban, saját munkámban a Magyarországon és Oroszországban bevett eljárásokat alkalmaztam.

⁴ Az UEW-ben *śišt3 vagy *śikšt3 alakban találjuk a finn-permi rekonstruktumot (UEW № 1615).

'Hiúz'

Az állatnevek közül a 'hiúz' jelentésű izoglosszák két csoportját érdemes újraértelmezni. A zürjén nyelvjárásokon belül (Hausenberg összefoglalásában) a *вөркань* és *вөркась* alakok vetélkednek az oroszból kölcsönzött *рысь* szóalakkal, bár a beszélők számára népetimologikusan szóösszetételként értelmezhetők (*вөр* 'erdő' + *кань, кась* 'macska'). Az előbbi két változat egyaránt valamiféle indoiráni átvétel (vö. szanszkrit *vr'kas*, avesztai *vehrka*), mivel a *вөркась* és a *кась* szavak előfordulása nem esik egybe a nyelvterületen (Hausenberg 1972: 35–36). A *вөркань* [vɔrkän] és *вөркась* [vɔrkäɕ] megtalálható még a permják irodalmi nyelvben is, valamint a *вүркáнь* [vɯr'käŋ] forma van meg a jazvaiban.

Annyiban vitatnám Hausenberg indoiráni etimológiáját, hogy míg a *вөркась* valóban indoiráni átvétel lehet, addig a *вөркань* ~ *вүркáнь* inkább tűnik az indoiráni szó által befolyásolt, már az ókomiban meglévő, a későbbiekben sem elhomályosult szóösszetételnek – mivel a jazvai komi szó előtagja ugyanúgy 'erdő' (*вүр* [vɯr]). A zürjén *ö* [ə], permják *ö* [ə] megfelelője a jazvai komiban hangsúlytalan helyzetben általában *ø* [ʌ] (vö. Lytkin 1961: 24–30). Tehát ha nem szóösszetételről lenne szó, akkor ennek a jazvaiban inkább **вөркань* [*vɔrkän] szóalaknak kellene lennie.⁵

Az irodalmi udmurtban és a középudmurtban a 'hiúz' megnevezése a törökségi eredetű *бялян*, amely törökségi (tatár) jövevényszó (Alatirjev 1988: 152–153). Rédei a Munkácsinál is adatolt, jelabugai [déludmurt] nyelvjárásban meglévő *val'an* [vaʎan] 'hiúzmacska' (párhuzamosan *bal'an* alak is, Munkácsi 1896: 650) változatot nem a tatárból eredezteti, hanem szerinte itt a két szóalak kontaminálódott. A *val'an* formát a fiktív **val'al-* 'fénylik, csillog; leuchten, glänzen, schimmern' ige-tőből magyarázza, ez az állat csillogó szemére utal (párhuzamba vonva az indoeurópai 'hiúz' jelentésű szavak **leuk-* 'leuchten, licht, sehen' tőből való származásával; Rédei 1969: 110–111). A jóval későbbi UEW-ben már nem szerepel a 'hiúz' jelentésű szó, de a *val'k* 'glänzend, schimmernd, leuchtend', *val'i* : *čil'i-val'i* 'Glanz, Schimmer; glänzend, schimmernd' alakok igen (UEW № 1112).

Úgy vélem, a 'csillogó szem' helyett a bunda fénylő volta sokkal kézenfekvőbb magyarázat lenne (mint azt a Rédei által idézett indoeurópai etimológia is sugallja), azonban az egész etimológiát az adat hitelessége teszi kérdésessé, ugyanis a csak Munkácsinál előforduló szóalak nagy valószínűséggel lehet egy hapax, amely a *бялян* téves értelmezése.

⁵ Érdekes párhuzam, hogy a beszermánban használatos kifejezés, a *lud pišaj* [ʎut piɕaj] nem erdei, hanem 'mezei hiúz' jelentésű szóösszetétel.

'Nyérc'

A nyérc ritka állat, így a megnevezésére használt szóalakok is marginális jelentőségűnek tűnhetnek, azonban a permi nyelvekben egészen változatosan jelentkeznek.

Hausenberg részletesen foglalkozott a nyérc komi megnevezéseivel, és a következő megállapításokat tette: a zürjén *аньча ~ анча* (Lytkin ötlete alapján) lehet szóösszetétel, melynek előtagja vagy az *ань* 'nöstény-' jelző, vagy egy determinatív-diminutív képző; a második tag (*ча*) pedig összefügghet az udmurt *чайы* 'nyérc' szóval. Másik lehetőségként említi Guljajev elméletét, aki szerint a nyenyec *анзъ* 'vizelet; savanyú, sav' szóval azonos eredetű, *-a* képzővel ellátott uráli szó, és a nyércek (a görények rokonaként) jellegzetes szagára utal. Ugyanakkor a szerző fölveti és el is veti egy esetleges törökségi-tatár származás lehetőségét. A *чыу* típusú szavakat (egy korábban fölvetett ősspermi igei származtatás és törökségi párhuzamok ellenére) végső soron a finn *häähkä* 'vidra', karél *tšihk* 'nyérc', számi *čäške* 'menyét' (mari *šäške* 'vidra' – ez lehet a forrása több baskír, csuvas és tatár szónak), hanti *sos* 'hermelin' szavakkal tartja azonos eredetűnek, amelyek tükrözik az uráli alapnyelv nyelvjárási különbségeit (Hausenberg 1972: 49–53).

Néhány ponton vitatnánk Hausenberg feltevéseit. Először is valószínűbbnek tartom az *анча* összetett szóként való értelmezését, hiszen az uráli nyelvekben számos, a 'nöstény' vagy 'nő, hajadon' jelentésű szóból származik különféle kisebb testű emlősállatok megnevezése, illetve különösen a menyétfélék 'nő' jelentésű szóvá válhattak (csak a magyarban az előbbire pl. a *menyét*, az utóbbira ld. a *hölgy* szavunkat).

A *чыу* etimológiájához a КЭСК szerkesztői a következő szavakat kapcsolják: lúd *tšihk*, livvi karél *čihki* 'норка; nyérc'; számi *čacke, tšässkē*; hanti *сac* 'горноста́й; hermelin' (КЭСК 314). Itt és Hausenberg munkájában sem szerepel, de az udmurt nyelvjárásokban megtaláljuk a (buji-tanüpi udmurt) *č'aškī* [tšaškī] 'норка; nyérc'⁶ és a (dzsuvai/krasznoufimszki udmurt) *чаи́къ* [tšaišk] szóalakot, ez utóbbit 'хо́рек; görény'⁷ jelentésben. A permják irodalmi nyelvben a *чыуа* [tšušä] 'amerikai nyérc' és *чыу* [tšuš] 'európai nyérc' alakokat találjuk még.

Mintegy egy évtizeddel később az U ?*šäškä 'Otter; vidra' (UEW № 1001) rekonstruktum alatt láthatjuk a finn *häähkä* (egyéb, finnségi megfelelőivel együtt), mari *šäškə* stb., szölkup *töötə* stb. 'Otter' és kamassz *ča?* ~ *čaʔn*

⁶ A szó forrása: Naszibullin 1972: 36.

⁷ A szó forrása: Naszibullin 1978: 144.

’Fischotter; vidra’ szavakat, de a permi adatokat az UEW nem említi, a hanti *V sas*, DN *sos*, O *sas* hermelin szavakat pedig elveti.

Úgy gondolom, a szölkup szót leszámítva⁸ a fölsorolt lúd, karél, számi, mari, hanti és permi adataink talán egy közös U **čäškä* ’vidra’ szóalakra vezethetők vissza. Az egyeztetés a szókezdő affrikáta szempontjából szabályosnak mondható, viszont a finn *häähkä* (és az olonyeci *heähkŭ*, lúd *heähkäine*, vepsze *hähk*) talán a számi szavak korai, még közfinn kori átvételei lehetnek,⁹ mivel ezek egységes szókezdő *h*- hangja nem egyezik a lúd *tšihk* és livvi karél *čihki* szókezdő affrikátájával (ezek ugyanis szabályos folytatói az uráli vagy finnugor **č*- hangnak).¹⁰ A hanti szövégi *-s*, illetve a számiból finnségibe, mariból törökbe történt kölcsönzések további magyarázatokat igényelnének, ezek pontos elemzésére viszont most területi okokból nincs lehetőségem, de a teljes szócsalád (beleértve a feltételezett jövevényszavakat is) külön kutatást és rövidebb tanulmányt érdemelne.

’Eb’

Az ’eb, kutya’ jelentésű izoglosszák között a jazvai komiban fordul elő a vadászati (titkos) szókincs részét képező *нөпък* [pɒ'ruk] alak, amelynek eredete tisztázatlan (Hausenberg 1972: 13).

E szó véleményem szerint az izsmai zürjén *perk* [pɛrk] ’Filz-, Schamlaus; Phthirus pubis; lapostetű’ rokona. E szóhoz korábban PP **perk* alakot rekonstruáltak (Csúcs 2005: 366) – végső soron finnugor eredetű lexemáról van szó: < FU **perkz* ~ **perkkz* ’Wurm; féreg’ (UEW № 748). A ’kutya’ jelentés közel áll a magyar nyelvjárási *férög* ’egér, patkány, görény, farkas, medve’ jelentéséhez, de van általánosan ’vadállat, kártékony állat’ jelentése is (ld. ÚMTSz. 2: 423–424; ÚESz; a *kutya*, *eb* szitokszóként való használatához vö. Antal M. 2023: 70–71). Összességében a jazvai szóval kiegészülve a finnugor kori jelentést is újrarekonstruálnám: ’kártékony állat (pl. féreg); vadállat (pl. farkas, medve)’. A jazvai komiban véleményem szerint a ’vadállat’ → ’fenevad, farkas’ → ’vad kutya’ → ’kutya, eb’ jelentésváltozás is lejátszódhatott.

⁸ A szölkup szavak talán egyeztethetők lennének a FW **tika* ’Schwein; sertés, disznó’ (UEW № 1644) rekonstrukcióval, ám a kérdést még nem tudnám eldönteni.

⁹ Ezt a felvetésemet esetleg kiegészítheti a finn és karél első szótagi hosszú magánhangzó megléte, mivel az a rokon nyelvi szavakhoz képest szintén szabálytalannak mondható.

¹⁰ Vö. pl. FU? **čökčz* ’schwarze Johannisbeere – Ribes nigrum’ > lúd *čihoj* (UEW № 83); FU **čonča* ’Floh’ > olonyeci *tšondžoi*, lúd *tšondžoi* (UEW № 68) stb.

A kétféle permi adat *-k* eleme a két eltérő finnugor rekonstruktmra lenne kikövetkeztethető (*perk* < **perkkz* és *nəpʸk* < **perkz*). Ráadásul az izsmai szóalak igen hasonló a manysi *pēr̄k* alakokhoz (ezek különféle 'fereg' jelentésűek), így föl kell vetnem annak a lehetőségét, hogy az izsmaiban egy korai manysi jövevényszóval van dolgunk, amelyben a 'fereg' → 'tetű' metaforikus változás játszódhatott le. Így hangtani okokból egyedül a jazvai szóalak lenne a finnugor korból megmaradt örökség része.

'Domb' ~ 'erdő'

Az ősspermi **vör* 'Hügel mit Wald bedeckt' (Csúcs 2005: 396; < FU ?U **were* (**wōre*) 'Berg', UEW № 1144) folytatása az udmurtban 'domb', míg a komi nyelvjárásokban 'erdő' jelentésű (vö. КЭСК 67).

Kivételes esetnek számít a bavli udmurt *jpm* [ʈrt] 'erdő'¹¹ jelentésű szóalak. Ez a szókezdő *j̄*- ellenére (az eltűnt **v*- miatt; az *j̄* vokálishoz vö. Tarakanov 1959: 6; Csúcs 2005: 73–75), úgy tűnik, hogy a szócsalád tagja, és a szóvégi *-m* inetimologikusan, talán a szintén 'erdő' jelentésű *cj̄p̄ð* [sʈrd] szó hatására jelenhetett meg. Ha elfogadjuk, hogy a bavli *jpm* is a PP **vör* szó családjába tartozik, ez lenne az egyetlen olyan udmurt megfelelő, ahol nem 'domb', hanem 'erdő' jelentés adatható – ez a komi szavak jelentésével egyezik meg.

'Mocsár, láp'

A 'mocsár, láp' jelentésű izoglosszák bőséges változatosságot mutatnak a permi nyelvjárásokon belül. Ezek között találjuk az udmurt *күд* szót és komi megfelelőit, amelyek eddigi, Lytkin – Guljajev-féle és a recens szakirodalom által megadott származtatását újra kellene értelmezni.

Az udmurt nyelvjárás atlasz magyarázó részében az előbbi szócsaládot Sarajeva a КЭСК alapján a manysi *kel*, hanti *kal* 'болото; mocsár' és magyar *halap* [sic!] 'мокрый луг' szóval rokonítja (КЭСК 114; Sarajeva 2018: 63). A rokonítás azonban nem fogadható el, mivel az obi-ugor szavak az U? FU **kälz* '(versumpfter) See, Bucht; (elmocsarasodott) tó, öböl' (UEW № 261) rekonstruktmra vezethetők vissza, melynek permi megfelelői szóbelseji *-l*-hangot tartalmaznak, pl. udmurt (déli) *kalem* [kaʈəm] 'Busen, Bucht im Flusse; folyóöböl' ~ pecsora zürjén *tj-kela* [tʰkəʈä] 'kleiner Waldsee; kis erdei tó' stb.¹²

¹¹ A szó forrása: Kelmakov 1998: 261.

¹² A magyar *halap* szó egyébként ismeretlen eredetű, ld. TESz 2: 33.

A szókezdő *k-*, szóbeli *d* és a szóbelseji magánhangzó miatt szerintem az udmurt *кыд* ~ zürjén *кад* < PP **kɔd* 'Moor, Sumpf; mocsár, láp' (Csúcs 2005: 348) szavak sokkal inkább a FU **kanta* 'Rand, Kante, Ufer; szél, perem, part' (UEW № 236) rekonstrukciójához lennének köthetők.¹³ Az őssperi korra a 'mocsár' jelentés kialakulhatott a 'szél, perem' jelentésből, minthogy a mocsaras vidékek gyakran egy adott terület peremét, szélét jelölték ki nehezen áthatolható tulajdonságuk miatt, vagy pedig a 'part' jelentésből metonimikus érintkezéssel: 'part (mocsáré, lápé)' → 'mocsár'. A jelentésösszefüggésre vö. még az U **kanz* 'Rand, Ufer; szél part' > ?magyar *hany* 'Moosumpf, Sumpf, Sumpfwiese; mohos mocsár, mocsár; mocsaras rét' (UEW № 238) megfelelést. Az udmurt és komi szavak így tovább erősítik a csupán számi és manysi megfelelőekkel rendelkező, ez idáig inkább bizonytalan, mint biztos besorolású etimológiát.

3. Új etimológiák

Több olyan nyelvjárási szót találhatunk a permi nyelvjáráson belül, amelyeknek korábban nem írták meg az etimológiáját. Némelyek csupán kiegészítésre szorulnak, egy-egy meglévő szócsaládhoz kapcsolódnak, mint például az önyi (onykovszki) permjék nyelvjárában szinonimaként szereplő *ış* [iʃ] 'hideg' szó, amelynek előzménye vagy a FP **jakša* 'kühl, kalt; kühl, kalt werden; hűvös, hideg; hűvösödik, (le)hűl' (UEW № 1238), vagy a FU **jäkšz* 'ua.' (UEW № 165) lehet.¹⁴

Hasonlóképpen, a jazvai komiban csak egy *сăйкөм* ['säjklɪ] 'холодный; hideg' szó adatolható, amely szerintem a FP **sojz* 'kalt, kühl; kalt, kühl werden, erkalten; hideg, hűvös; kihűl' (UEW № 1566) folytatása, és létezik udmurt megfelelője is (*sijal-* 'kühl werden, erkalten').¹⁵

Láthatunk azonban olyan etimológiákat is, amelyek a fenti két példánál bőségesebb magyarázatot igényelnek.

'Mocsár, láp'

A 'mocsár, láp' témakörnél maradvá mutatok be két szócsaládot, amelynek etimológiáját sem a КЭСК, sem a korábbi szakirodalom nem tárgyalja.

¹³ Makszimov fölvetette továbbá, hogy az udmurt megfelelők esetleg átvételek vagy a komiból vagy pedig a beszermánból (Makszimov 2018: 122–123).

¹⁴ Esetleg mindkettő, mivel a két szócsalád nagyon hasonlóknak tűnik; a finnségi, számi és mordvin adatok palatális-veláris vokalizmusa korai szóhasadás eredménye lehet. A kérdést jelenleg nem tudom megválaszolni.

¹⁵ Azt kizárhatjuk, hogy a FP **saja* 'Schatten; árnyék' (UEW № 1531) folytatásáról lenne szó.

A beszermán *s̄met* [s̄met] 'топь; láp' (BES.ru) és udorai zürjén *seneg*¹⁶ [s̄nəŋ] 'топь, трясина; талый снег; снежура; láp, ingovány; olvadt hó; hóvihar'¹⁷ szerintem nagy valószínűséggel uráli származású, és visszavezethető az U **suŋe* 'Sommer ← eine milde Jahreszeit, Tauwetter, tauen (Schnee); nyár ← *enyhe évszak, hóolvadás időszaka; olvad (hó)' alapalakra (UEW № 914). Hozzájuk tartozik még a felső-ezsvai (felső-vicsegdai), izsmai, luzai-letkai, pecsorai, sziktivkari és középső-szüktüvi (középső-sziszolai) *cōnik* 'талый снег; снежура; olvadt hó; hóvihar',¹⁸ és az önyi (onykovszki) permják *seneg* [s̄nəŋ] 'наледь; jégréteg, jégvárta; vízréteg (a jég tetején)' (a szó forrása: Batalova 1990: 41).

A szóeleji szabályosan megmaradó **s-* szibiláns mellett a szóbelseji **-ŋ- > -m- ~ -n-* változás is szabályos (vö. udmurt *pum* 'Ende, Grenze, Spitze' ~ jazvai *pon* 'Ende' < U **päŋe* 'Kopf, Haupt; fej, fő'; UEW № 729). A beszermán és komi szavak végén a *-t* és a *-g* névszóképző. Az önyi permják szó jelentése őrzi az olvadás körül játszódó (ellentétes) folyamatokat, amikor a jégréteg tetején megolvad a víz.¹⁹ A beszermán és az udorai szó szemantikai változásához vö. magyar *nyár*: **mocsár* → 'nyár (évszak)' (UEW № 639); az olvadás időszakában a tajga gyakorta mocsárrá válik. Az ősermi korra **seŋ* alakot rekonstruálhatunk 'olvadás; olvadás után kialakult mocsár' jelentéssel.

A felső-szüktüvi zürjén *nuškanin*²⁰ [nuškänin], *nuškan mesta*²¹ [nuškän meštä] 'трясина, топь; ingovány, láp' szóról elképzelhetőnek tartom, hogy finnugor kori örökség, melyet a FU **načkz* 'naß, feucht, roh; nedves, nyirkos, nyers' (UEW № 609) alapalakra vezetnék vissza. A szóban a **-č-* < *-š-* változás a *k* hang előtti pozíció miatt játszódhatott le. A szóbelseji **-k-* szabályosan eltűnne, ezért a *-k-* elemről feltételezzük, hogy nem a tő része, csupán képzés útján került a szótóhoz.

'Téli szállás'

Ha magát az 'ősz' jelentésű szavakat vetjük össze a permi nyelvterületen, akkor itt a komi *ap* mellett az udmurtban kizárólag a FU **sikše ~ *sükše* 'Herbst; ősz' (UEW № 899) finnugor kori szó leszármazottjait látjuk, azonban úgy vélem, hogy az izsmai zürjén kolai alnyelvjárásában előforduló

¹⁶ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=924623>

¹⁷ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=924623>

¹⁸ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=924614>

¹⁹ Az orosz *наледь* magyarul egyaránt 'vízréteg' és 'jégréteg'.

²⁰ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=908579>

²¹ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=908580>

сузимка (*sužimka*) [sužimkā] 'место зимовки оленей; rénszarvasok téli szálláshelye'²² az előbbi udmurt szónak lehet a párja.

A *сузимка* szóösszetételként értelmezendő: a *-ka* elem jelentése 'hely' lehet (vö. *кeр-ка* 'ház' < FU **kota* 'Zelt, Hütte, Haus; sátor, kunyhó, ház'; UEW № 370). A *сузим* elem *-m* névszóképzővel ellátott megfelelője lehet a FU **sikše* 'Herbst; ősz' (UEW № 899) rekonstrukciónak, így ez a zürjén nyelvjárási szó őrizné az őspermi 'Herbst; ősz' jelentésű szót, melyet Csúcs **sizj* alakban rekonstruált (2005: 375). Mind a szóeleji (nem palatális), mind a szóbelseji (palatális) szibilánsok szabályosan illeszthetők a rokon nyelvi szavakhoz. Az udmurttal összevetve az őspermi alak inkább **sizi* lehetett; a szóvégi képzők az udmurt és komi szétválása után jelenhettek meg. A *сузим* eredeti 'ősz' jelentése általános 'hideg évszak' jelentésűvé válhatott, a szóösszetétel így fejezheti ki a 'téli szálláshely' jelentést.

A lexéma marginális előfordulása és a szóösszetétel minden valószínűsége ellenére a származtatást bizonytalanoknak kellene tekinteni.

'Csillag'

A permi nyelvek 'csillag' jelentésű szavai közül különleges példa, hogy a dzsuvai (krasznoufimszki) udmurtban a *куз'ьл'у* [kuzʲɛɫʲu] kizárólag a fényes csillagok megjelölésére használatos az adataink szerint, a halvány csillagok megnevezésére viszont a *чэру* [tʃerʲʂ] szót alkalmazzák. E szó eredete kérdéses; a törökségi nyelvekben nincs közelíthető lexéma.²³

Egyik lehetőség, hogy a *чэру* mordvin jövevényszó (ld. erza *meume*, moksa *мяуме* 'csillag'). Mivel a dzsuvai nyelvjárásban nincs meg a [c] hang (vö. Naszibullin 1978: 93–95), így [c] > [tʃ] hangváltozás történt (mint a dzsuvai *чамъш* [tʃamʲʂ] ~ irod. udmurt *тямыс* [camʲs] esetében, vö. Naszibullin 1978: 97), az átvétel azonban nem tűnik valószínűnek a kontaktusok hiánya és a mordvin szavakhoz képest a szóvégén eltűnő magánhangzó miatt.

Másik lehetőségként inkább azt mondanám, hogy a *чэру* valójában a mordvin szavak őсібől származik (< FW **tāštā* 'Zeichen, Merkmal </~ Stern; jel(zés), jelölés, ismertetőjel </~ csillag' [UEW № 1635]), ám a szóeleji **t-* > *ч-* [tʃ] változáshoz egy köztes **t'* [c] állapot lenne szükséges. Ez azonban igen ritka (hasonló hangtani összefüggés a 'béka' jelentésű szavak *m* ~ *ч* megfelelése, ld. Antal M. 2024: 107), ám az etimológia így is bizonytalan, mivel a szóbelseji *-r-* hang rendkívül kérdésessé teszi az összevetést. Elképzelhetőnek tartom, hogy a szóbelseji *-r-* elem inetimologikus,

²² <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=925559>

²³ A szavak forrása Naszibullin 1978-as művében közölt szólistája.

spontán változás eredménye.²⁴ A szóalak a nyelvjáráson belül homoníma a черш 'веретено; orsó' (< чершнь 'прясть; pörögni') szóval, ez viszont csupán véletlen egybeesés lehet,²⁵ vagy pedig az 'orsó' jelentésű szó alaki behatása miatt jelent meg az -r- hang a 'csillag' jelentésű szóban.²⁶

'Pók'

A 'pók' jelentésű szavak a permi nyelvjárásokban ugyanarra az ősspermi *čerani ~ *čeňari 'Spinne; pók' szóra (Csúcs 2005: 324) vezethetők vissza. Makszimov több nyelvjárásból hoz példát e szócsaládra, és fölveti az északi udmurt adatok esetében a komi kontaktushatást (bár ezek az alakok önállóan is kifejlődhetnek, ld. Makszimov 2018: 133–134). A kétféle rekonstrukció oka, hogy a komi nyelvjárásokban a *čerani típusú adatok maradtak fenn.

Úgy vélem azonban, hogy a *čeňari alakból kellene kiindulni, amennyiben a szócsalád kapcsolható az Ug ?*čëηkə- 'Knoten; einen Knoten knüpfen; csomó; csomót köt' (UEW № 1738)²⁷ rekonstrukciójához. Ez csak akkor lehetséges, ha az ősspermi egy fiktív 'szó, fon; köt, csomóz' igéből jöhetett létre -r névszóképzővel a 'pók' jelentésű szó (mint '(hálót) szövő') – az ige és névszó összefüggésére vö. német *Spinne* 'pók' ~ *spinnen* 'fon'. Mivel a komi adatok szóvégi -i hangja hiányzik, és csak az udmurtban jelenik meg, az ősspermi korra inkább *čeňar alakot rekonstruálnék, és az udmurt önálló életében járulhatott az -i elem a szóvégre (talán kicsinyítőképzőként?). Míg az udmurt nyelvjárásokban szóbeljei helyzetben *-η- > -n- ~ -ń- (ld. чон 'apu ~ чонапу), addig az ókomiban az átszótagolás miatt szóvégi *-η > -ń hangváltozás történt. A finnugor korra *čëηə- 'szőni, fenni; kötni, csomózni' alakot tennék föl. Az ugor alapnyelvben fortíció eredménye a szóbeljei *-ηk- hangkapcsolat, vö. magyar *jég* ~ manysi *jāηk* ~ hanti *jěηk* 'Wasser' < FU *jāηe 'Eis; jég' (UEW № 171); magyar *egér* ~ manysi *tāηkə* ~ hanti *jōηkə* < FU *šīηe-re 'Maus; egér' (UEW № 1006). – Ezek alapján az ősspermi korra re-

²⁴ A nyelvcsaládon belül hasonló spontán változás figyelhető meg a magyar *hárs* ~ *hass* szócsalád esetében (UEW № 350; ÚESz).

²⁵ Kevésbé tűnik valószínűnek, hogy az 'orsó' és 'halvány csillag' között asztronómiai jellegű összefüggés húzódik meg a halványan pislákoló csillag pulzáló (pörgő) volta kapcsán.

²⁶ Elképzelhetőnek tartom, hogy az -r- megjelenése ejtéskönnyítő célzatú is lehetett: a palatális szókezdő affrikáta és a nem palatális (retorflex vagy kakuminális) szóvégi szibiláns közé beékelte tremuláns segíti a két (szókezdő és szóvégi) mássalhangzó tisztább megkülönböztetését.

²⁷ Az itt található magyar adatok is csak akkor fogadhatók el, ha a göcs alak hangátvetéssel jött létre.

konstruált **čęnar* alak talán az eredetibb, és csupán az ókomiban történt meg az átszótagolás.

'Falu'

A müszilupi permják *c'ukt* [ɕikt] 'falu', a zürjénben középső-szüktüvi (középső-sziszolai), luzai-letkai, felső-ezsvai (felső-vicsegdai) és udorai *šik* [ɕik] 'деревня; falu'²⁸, irod. *сукт* [ɕikt] 'falu', illetve az észak-udmurt és középudmurt nyelvjárásban előforduló *c'uk* 'erdő' (a két szócsalád lehetséges kapcsolatait Wichmann is fölvetette más finn és mordvin szavakkal, ám ezt később elvetették, vö. Makszimov 2009a: 81–82) egyaránt az ősspermi **šik* 'Gruppe (von Häusen, Bäumen usw.); csoport (házaké, fáké)' (Csúcs 2005: 379) szóra vezethetők vissza; a komi szavak szóvégi *-t* hangja tehát nem permikori.

E szócsalád esetében szerintem az ősspermi szót továbbá hozzákapcsolhatjuk a FU?/Ug **šukkz* 'Stück, Teil; darab, rész' (UEW № 924) rekonstrukciójához, amely hangtanilag elfogadható (PP **šjk* > **šik*). A rekonstruált jelentések viszont újragondolásra szorulnak: ha a finnugor kori 'darab, rész' jelentés időbeli (mint a magyar *szak* 'darab idő') és térbeli, területi is lehetett (mint a permik adatok esetében), akkor 'csoport' helyett az ősspermi korra inkább 'egy terület része: fás rész, falurész, lakott terület'²⁹ jelentést adnék meg.³⁰ A 'fás rész' → 'erdő' jelentésváltozás már az udmurtban, a 'lakott rész' → 'falu' a pedig már komiban jöhetett létre.

Ezt a magyarázatot tovább erősíti, hogy a felső-ezsvai, izsmai és udorai nyelvjárásokban a szó 'часть населённого пункта; lakott terület része', vagyis feltételezhetően az eredetibb jelentésben maradt meg.

'Utca, udvar'

A komi nyelvjárások 'utca' jelentésű szavait áttekintve láthatjuk, hogy a permják *õtöp* és jazvai *štöp* [ʃɛtɒr] egyaránt jelenthet udvart is: 'улица; двор (пространство вне дома)',³¹ ám nem szerepelnek az etimológiai szótárakban.

²⁸ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=923037>

²⁹ Vagyis ha a tájat térben szeretnénk felosztani, akkor 'egy nagyobb terület fás része = erdő', 'egy nagyobb terület lakott része = falu'.

³⁰ A 'csoport' helyett a lehet önmagában egy egész, de egy nagyobb egység része is; a metaforikus jelentésváltozásra ld. még magyar *szak* 'rész' → *szakasz* 'hadtest' (ÚESZ). Az indoeurópai nyelvekben előfordul a 'rész' jelentésű szavaknak 'group inside a group' jelentése is, pl. angol *part*, norvég *del*, cseh *část*, velszi *rhan*.

³¹ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=1256583>

A szóvégi *-r* valamiféle képző lehet, talán megegyezik a *котыр* szó *-r* képzőjével (ld. Antal M. 2024: 114). E szócsalád eredetére kétféle magyarázattal szolgálhatok:

1. a zürjén *отар* ~ *отөр* 'одна сторона; один (из двух)', *отдор* 'кроме, за исключением; посторонний, чужой; заодно' stb., a komi *ömi* 'egy' szóból származó szavak megfelelője;

2. a zürjén szavaktól függetlenül az uráli U **utka* 'Spur' (UEW № 1096) hangalakilag szabályos leszarmazottja a tő, szóvégi *-r* képzővel.

Az első lehetőség mellett szól az 'udvar' és 'házon kívüli terület' jelentés megléte a permjékben – ez kapcsolható össze a zürjénben lévő 'másik oldal' jelentéssel (tehát valami más, ami nem a ház: 'odakint'). A második lehetőség akkor fogadható el, ha a permjék és jazvai szócsalád eredeti jelentése 'út, utca' lehetett, és ebből jött létre a 'házon kívül', majd az 'udvar' jelentés, de mivel ezek egyike sincs meg a zürjén szavakban, ezért ez a megoldás tűnik valószínűbbnek.

4. Néhány példa jövevényszavakra

Az eddigi etimológiák mindegyike uráli, finnugor vagy finn-permi örökségbe tartozó lehet. Az egyes nyelvjárási izoglosszák között azonban számos olyan jövevényszó is szerepel, amelyek egyáltalán nem jelentkeztek az etimológiai szótárakban vagy a meglévő etimológiai munkákban.

Nyenyec jövevények?

A vizsgált izoglosszák között néhány olyan zürjén nyelvjárási szót találtam, amely más lehetséges kapcsolat híján gyanúsán a nyenyecből származik. Ez a kölcsönzés azonban nem minden esetben egyértelmű, így némi magyarázatra szorul – és nem is mindig bizonyult helyes felvetésnek. Ezekből mutatok most három példát:

1. Az udorai *l'apa*³² [л'рә] 'зыбун, трясина, топь; ingovány, láp' nyelvjárási szó feltevésem szerint a nyenyec *лябта* 'alacsony, széles' szó (forrása: NyeMaSz 58) kölcsönzéséből született; a jelentésváltozás itt az 'alacsony' → 'süppedő' → 'ingovány' összefüggésben jöhetett létre.

2. A felső-szüktüvi (sziszolai), luzai-letkai, felső-ezsvai, alsó-ezsvai (vicségdai), peccorai, sziktivkari zürjén *йудж* [jidʒ] 'облако, туча на горизонте; felhő a láthatáron' szóról úgy tűnt a számomra, talán korai nyenyec jövevényszó lehet (vö. nyenyec O *jomće?* 'dünnere spärlicher Schneefall'; a szó

³² <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=901807>

forrása: UEW № 513). A szó mégsem lehet nyenyec jövevényszó,³³ hanem inkább a nyenyec szó ősének, az U **l'oméz* '(gefroener) dünner Schnee; (fagyott) vékony hó' a folytatása, bár a szóeleji **l'- > j-* hangváltozásra ez lenne az egyetlen példa a komiban (és az egyetlen, **l'-* kezdetű alapnyelvi szó megfelelője is egyben). A szemantikai változás talán 'vékony hó' → 'gyér hóésés' → 'hófelhő' → 'közelgő felhő' → 'felhő a láthatáron' lehetett, a komi szó jelentése mindenesetre távolabb esik a rekonstrukciójához tartozó többi rokon nyelvi szótól. A *йудж* nem szerepel a komi etimológiai szótárban, sem udmurt megfelelője nincs.

3. A jemvai (vimi), udorai és felső-ezsvai (vicsegdai) zürjén *jilem*³⁴ ~ *jilem*³⁵ 'дети; детский; gyerek; gyermeki' szócsaládról eleinte azt feltételezttem, hogy esetleg nyenyec jövevényszavak, vö. nyenyec *илебей* 'friss, zöld; fiatal', *илгы* 'fiatal; молодой (о животных)' (NyeMaSz; PHS 134). A komi szópár azonban képzés eredménye a *йывмыны* 'выродиться; размножаться' szóból, amely az udmurt *йылон* 'размножение' stb. szócsaládjával függ össze (vö. KЭСК 113; < PP **jili-* 'sich vermehren', ld. Csúcs 2005: 338).³⁶ A permi szavak ezért inkább éppen a nyenyec szavakkal azonos eredetűnek tűnnek: a 'friss, zöld; fiatal' jelentések összekapcsolhatók a 'szaporodik' jelentéssel. A nyenyec és permi szavak közös őse egy U? **jile-* 'fiatal; termékeny; szaporodik', bizonytalan alapalak lehetne. Mivel azonban a szócsaládnak nem találtam más rokon nyelvben megfelelőit (pl. Janhunen 1977-es munkájában sem szerepel a nyenyec szó), így az etimológia továbbra is kérdéses.

Esetleges mari jövevényszó

Az északi permjék nyelvjárásokban megtalálható *нагрac* [pägräs] 'облако; felhő' szó (Ponomarjova 2016: 24), amelyet Rakin is példaként hoz az időjárással kapcsolatos komi kifejezésekre, etimológiát azonban nem közöl hozzá (Rakin 2015: 77).

Úgy sejtem, a szó átvétel lehet az ősmariból, vö. mari nyj. *purγâz* 'Schneegeästober, Schneewehe; hózápor' < ?U/FP **purkz* 'Schneegeästober; stöbern' (UEW № 819; a mari etimológiai szótár belső keletkezésű szóként

³³ Egyik lektorom hívta föl rá a figyelmemet, hogy a szó nem lehet nyenyec jövevényszó, ugyanis mire a komik a nyenyeccekkal kapcsolatba léptek, addigra már mind a zöngésedés és a denazalizáció lezajlott a komiban. Így visszatérek korábbi ötletemhez, vagyis hogy a *йудж* uráli kori örökségbe tartozó szó lehet.

³⁴ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=890060>

³⁵ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=890631>

³⁶ Erre szintén lektorom hívta föl a figyelmemet, amelyért hálás köszönettel tartozom!

kategorizálja a mari szót, ld. EWTsch 204–205.)³⁷ Az átvétel akkor történhetett, mikor még az ősmari szóban nem zajlott le a szóvégi *-s > *-š ~ *-ž változás (amely már csak a vjatkai mari nyelvjárásban őrződött meg, vö. Bereczki 1990: 15), valamint a permjákban hangátvetés és hanghelyettesítés történt: *-rɣ- > *-gr-; ősmari (vagy vjatkai mari) *puryas → (északi) ópermják *pörgas > *pógras. A jelentésváltozás talán 'hózápor' → 'hófelhő' → 'felhő' lehetett, ahogy a fentebbi nyenyec *jomće?* szó átvétele kapcsán láthattuk.

Egy-két orosz átvétel

A valóban nagy mennyiségű orosz jövevényszó közül most csupán pár olyan esetet hozok példaként, amelyek valamiféle meglepő, szokatlan adaptációs folyamatot vagy jelentésváltozást tükröznek.

'Kígyó'

Különös jelentésváltozás figyelhető meg az egyik 'kígyó' jelentésű nyelvjárási szó esetében, ahol az eredeti orosz átadóalak egyértelműnek látszik, a szemantikai megfelelés azonban kérdéses.

Néhány zürjén nyelvjárásban fordul elő a *вижля* (*viž'la*)³⁸ 'змея; фольк. дракон; kígyó; (népr.) sárkány', amely a zürjén irodalmi nyelvben elsősorban a kutyára használt szitokszó, bár van 'kígyó' jelentése is, és az orosz *выжля* [*vɨz'lja*] 'vadászkutya' átvétele (Kalima 1911: 167).

A szemantikai fejlődés tehát az, ami meglepő: '(vadász)kutya' → 'kígyó' → 'sárkány', de a 'kutya' szitokszóként való használata más nyelvekben is megvan (vö. Antal M. 2023: 70–71). Ez az eset további magyarázatot kíván; legalábbis akkor lehetne megnyugtatóan tisztázni a szó élettörténetét, ha az orosz nyelvjárásokból is sikerülne megtalálni a 'kígyó'-hoz köthető jelentést.

'Béka'

A 'béka' sokféle elnevezése mellett az oroszból átvett *лягушка* változatain túl találjuk a jazvai *mámka* ['mätkä] és a luzai-letkai *matka*³⁹ [mätkä], *matóčka*⁴⁰ [mätötčkä] szóalakokat.

³⁷ Bereczki elvetette az UEW etimológiáját, helyette belső keletkezésű szónak tartja a mari szót és megfelelőit. Véleményem szerint azonban az EWTsch által a *puryäž* szóalakkal egy helyen tárgyalt *purya* 'locker, bröckelig' és a *puryem* 'fliegen, wehen (Staub, Schnee im Wind)' szavak tövei inkább a *puryeda-* 'aufwühlen, graben' ige tövével egyezhetnek (vö. UEW № 1514; EWTsch 205); a *puryäž* 'hófúvás' jelentésű alakok pedig mégis inkább összefügghetnek az ?U/FP *purkz alapalakhoz tartozó uráli szavakkal.

³⁸ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=875584>

³⁹ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=902467>

Ezek nagy valószínűséggel az orosz *мать* [matʲ] 'anya' szóból származnak. E különös jelentésváltozáshoz vö. a Permi határterület egyik orosz nyelvjárásából (a permjások lakta körzetből) adatolt *мать русалка* 'русалка; ruszalka' kifejezést (СРГКпо 147). Feltételezem, hogy egy ehhez hasonló konstrukció alapján, vagyis a mitológiai víziszellem elnevezéséből metaforikusan jöhetett létre a 'béka' jelentés.

'Falu'

További három, 'falu' jelentésű szó(változat) jelentkezik a luzai-letkai zürjénben: *žile* [zilə] ~ *žile* [zi:lə], *kureň* [kureŋ], *plant* [plänt], amelyek orosz jövevényszavaknak tűnnek.

A *žile* ~ *žile* az orosz nyelvjárás *жило* 'густо населенная местность' (СРНГ 9: 175) szó kölcsönzése. A *kureň* a (dél)orosz *курень* 'казацкое селение, пекарня, будка, шалаш; kozák település, pékség, bódé, kunyhó' átvétele (ez csagatáj jövevényszó; VSO).⁴¹ A *plant* kései délorosz jövevényszó lehet abból az időszakból, amikor már a Szovjetunió egész területéről érkeztek oroszajkú „telepesek” a komi területekre, vö. délorosz nyelvjárás *плант* 'ряд домов, составляющих одну сторону улицы; az utca egyik oldalát alkotó házsor' (СРНГ 27: 82).

A kanyini zürjénben a *velešt* [vələšt] 'falu' (Vászolyi fordításában másszor 'község')⁴² szó az orosz *волость* szó átvétele. Mivel a kanyini rénpásztorok nem éltek szervezett faluközösségben, a szó jelentése valószínűleg úgy alakult ki, hogy a 'járás, voloszty' jelentésű, közigazgatásban meglévő szót kezdték el a kisebb települések megnevezésére használni (szemben a komi *kar* 'város' szóval).

5. További kutatási lehetőségek

Az általam bemutatott etimológiákon keresztül is látható, hogy bőven van még mit földolgozni a permi nyelvek dialektális szókincsének eredetével kapcsolatban. E szemelvények csupán annak bizonyítékai, hogy továbbra is érdemes nemcsak permi, hanem bármiféle uráli etimológiákkal foglalkozni, hiszen a 20. századhoz képest immár sokkal terjedelmesebb nyelvi anyag áll rendelkezésünkre. Az udmurt és komi szavak eredetének kereséséből indulva más, rokon nyelvi szavak és szócsaládok eredete is bekerülhet a képbe. A jö-

⁴⁰ <https://dict.fu-lab.ru/term?tid=902475>

⁴¹ <https://vasmer.slovaronline.com/6451-KUREN>

⁴² A szó forrása: Vászolyi 1961: 29–30.

vevényszavak alaposabb feltérképezése és vizsgálata pedig hozzájárul a nyelvi kontaktusok és adaptációs stratégiák alaposabb megismeréséhez.

A jövőben mindenképpen újra kellene foglalkozni a komi és udmurt etimológiai szótárak kérdésével. Talán úgy is mondhatnám, hogy a bibliafordítás mellett a 21. században egy nyelv presztízse szempontjából mindenképpen fontos egy nagy volumenű etimológiai szótár megléte. Ezért is bízom benne, hogy a permi etimológiai kutatások elősegíthetik a majdani (újabb) etimológiai szótárak születését.

Irodalom

- ALATIRJEV, V. I. [Алатырев, В. И.] 1988: Этимологический словарь удмуртского языка. Буквы А, Б. Научная библиотека. Удмуртский государственный университет, Ижевск.
- ANTAL M. GERGELY 2023: Szófejtések: Nyolc magyar szó lehetséges uráli kapcsolatai. *Nyelvtudományi Közlemények* 119: 55–86.
- ANTAL M. GERGELY 2024: A permi nyelvek szókészletének rétegei a nyelvi változatoság és a nyelvi kontaktusok tükrében. Doktori disszertáció. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- BATALOVA, R. M. [Баталова, Р. М.] 1990: Унифицированное описание диалектов уральских языков. Онковский диалект коми-пермяцкого языка. Москва.
- BERECZKI GÁBOR 1990: *Chrestomathia Ceremissica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BES.ru = <http://beserman.ru/>
- CSÚCS, SÁNDOR 2005: Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache. *Bibliotheca Uralica* 13. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DEWOS = Steinitz, Wolfgang 1967–1991: Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. 1–14. Lieferungen. Akademie Verlag, Berlin.
- EES = Metsmägi, Iris – Sedrik, Meeli – Soosaar, Sven-Erik (koos. ja toim.) 2012: Eesti etimoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- EWTsch = Berezki, Gábor – Agyagási, Klára – Winkler, Eberhard (Hrsg.) 2013: Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari). Der einheimische Wortschatz. Veröffentlichungen der Societas Uralo-altaica 86. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Fu-Lab = <https://dict.fu-lab.ru/>
- HAUSENBERG, ANU REET 1972: Названия животных в коми языке. (Сравнительно-исторический анализ.) Академия наук Эстонской ССР, Таллин.
- HOLOPAINEN, SAMPSA 2019: Indo-Iranian borrowings in Uralic. Critical overview of sound substitutions and distribution criterion. *Väitöskirja*. Helsingin Yliopisto, Helsinki.

- IGUSEV, JE. A. [Игушев, Е. А.] 1973: Русские заимствования в ижемском диалекте коми языка. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тартуский государственный университет, Тарту.
- JANHUNEN, JUHA 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. Castrenianumin toimitteita 17. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.*
- KALIMA, JALO 1911: *Die russischen Lehnwörter im Syrjänischen. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XXIX. Druckerei der finnischen Litteraturgesellschaft, Helsingfors.*
- KELMAKOV, V. K. [Кельмаков, В. К.] 1998: Краткий курс удмуртской диалектологии. Введение. Фонетика. Морфология. Диалектные тексты. Библиография. Учебное пособие для высших учебных заведений. Удмурт вераськетъёс 3. Издательство Удмуртского университета, Ижевск.
- KELMAKOV, V. K. [Кельмаков, В. К.] 2003: Диалектная и историческая фонетика удмуртского языка. Часть 1. УдГУ, Ижевск.
- ЛЫТКИН, В. И. [Лыткин, В. И.] 1961: Коми-язвинский диалект. Издательство Академии Наук СССР, Москва.
- MAKSZIMOV, SZ. A. [Максимов, С. А.] 2009a: Комментарий к карте «Лес». In: Насибуллин, Р. Ш. – Максимов, С. А. – Семёнов, В. Г. – Отставнова, Г. В., Диалектологический атлас удмуртского языка. Карты и комментарии. Выпуск I. Научное издание. НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», Ижевск. 74–87.
- MAKSZIMOV, SZ. A. [Максимов, С. А.] 2009b: Комментарий к карте «Кошка». Насибуллин, Р. Ш. – Максимов, С. А. – Семёнов, В. Г. – Отставнова, Г. В., Диалектологический атлас удмуртского языка. Карты и комментарии. Выпуск I. Научное издание. НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», Ижевск. 144–154.
- MAKSZIMOV, SZ. A. [Максимов, С. А.] 2013: Понятия «мать» и «обращение к матери» в удмуртском языке (ареальный и историко-этимологический аспект). In: Мусанов, А. Г. (отв. ред.), Вопросы пермской диалектологии и полевые исследования: традиция и перспективы. Сборник научных статей. ИЯЛИ КомиНЦ УрО РАН, Сыктывкар. 94–104.
- MAKSZIMOV, SZ. A. [Максимов, С. А.] 2018: Северноудмуртско-коми ареальные языковые параллели – лексика, фонетика, морфология. УИИЯЛ УдмФИЦ УрО РАН, Ижевск.
- MATICSÁK SÁNDOR 2024: *Megtalált szavak. Az orenburgi expedíció (1768–1774) Volga-Káma-vidéki finnugor anyaga. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.*
- METSÄRANTA, NIKLAS 2020: *Periytyminen ja lainautuminen: Marin ja permiläisten kielten sanastontutkimusta. Väitöskirja. Helsingin Yliopisto, Helsinki.*
- MUNKÁCSI BERNÁT 1896: *A votják nyelv szótára. A Röck Szilárd Alapítvány segítségével kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. [Reprint kiadás: Az Uralisztika Tanszék Kiadványai 1. Pécs, 1990.]*

- NASZIBULLIN, R. S. [Насибуллин, Р. Ш.] 1972: Закамские говоры удмуртского языка. Приложения к диссертации. Академия наук СССР Институт языкознания, Москва.
- NASZIBULLIN, R. S. [Насибуллин, Р. Ш.] 1978: Наблюдения над языком красноуфимских удмуртов. In: О диалектах и говорах южноудмуртского наречия. (Сборник статей и материалов.) Научно-исследовательский институт при совете министров Удмуртской АССР, Ижевск. 86–155.
- NyeMaSz = Pusztay János 2003: Nyenyec–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely.
- PONOMARJOVA, L. G. [Пономарёва, Л. Г.] 2016: Речь северных коми-пермяков. Языки народов мира, Москва.
- RAKIN, A. NY. [Ракин, А. Н.] 2015: Метеорологическая лексика коми-пермяцкого языка (названия атмосферных явлений). Вестник урovedения 21/2: 76–81.
- RÉDEI KÁROLY 1969: Szófejtések. Nyelvtudományi Közlemények 71: 101–112.
- SARAJEVA, JA. M. [Шараева, Я. М.] 2018: Комментарий к карте «Болого». In: Насибуллин, Р. Ш. – Арзамазова, О. А. – Городилова, В. Г. – Семёнов, В. Г. – Шараева, Я. М., Диалектологический атлас удмуртского языка. Карты и комментарии. Выпуск VI. Научное издание. Институт компьютерных исследований, Ижевск. 61–68.
- SSA 1 = Itkonen, Erkki (toim.) 1992: Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1. A–K. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SZEMJONOV, V. G. [Семёнов, В. Г.] 2009: Комментарий к карте «Морковь». In: Насибуллин, Р. Ш. – Максимов, С. А. – Семёнов, В. Г. – Отставнова, Г. В., Диалектологический атлас удмуртского языка. Карты и комментарии. Выпуск I. Научное издание. НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», Ижевск. 123–125.
- TARAKANOV, I. V. [Тараканов, И. В.] 1959: Фонетические особенности бавлинского диалекта удмуртского языка (в свете экспериментальных данных). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Тартуский государственный университет, Тарту.
- TARAKANOV, I. V. [Тараканов, И. В.] 1982: Заимствованная лексика в удмуртском языке. (Удмуртско-тюркские языковые контакты.) Издательство «Удмуртия», Ижевск.
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1976: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÚESz. = Gerstner Károly (szerk.) 2011–2022: Új magyar etimológiai szótár – online kiadás. MTA Nyelvtudományi Intézet – ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest. <https://uesz.nyttud.hu/>

- ÚMTSz. 2. = B. Lőrinczy Éva (főszerk.) 1988: Új magyar tájszótár. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- UEW = Rédei Károly (Hrsg.) 1986–1989: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest. Internetes változata: Uráli Etimológiai Adatbázis. <http://uralonet.nytud.hu/>
- VÁSZOLYI ERIK 1964: Zürjének a Kanyin-félszigeten. Híradás egy ismeretlen zürjén népcsoportról és nyelvjárásról. Nyelvtudományi Közlemények 66: 17–34.
- VSO = Vasmer Slovar Online. <https://vasmer.slovaronline.com/>
- КЭСК = Лыткин, В. И. – Гуляев, Е. С. (ред.) 1970: Краткий этимологический словарь коми языка. Издательство Наука, Москва.
- PHС = Пырерка, А. П. – Терещенко, Н. М. – Мещанинов, И. И. 1948: Русско-ненецкий словарь. Огиз, Москва.
- СРГКпо = Словарь русских говоров Коми-пермяцкого округа. Пермский государственный педагогический университет – Издательство Поницаа, Пермь. 2006.
- СРНГ = Филин, Ф. П. (сост.) – Сороколетов, Ф. П. (глав. ред.) 1965–1992: Словарь русских народных говоров. Наука, Ленинград (Санкт-Петербург).

*

Forgotten treasures – 20th century etymologies from a 21st century viewpoint

The present article (based on extracts from a chapter of my PhD dissertation) deals with 20th century Permic etymologies from a fresh perspective through the lenses of the available literature and materials in the 21st century. As well as 1) giving a brief overview of the research history of Permic etymologies, I also explain a few examples of 2) Udmurt and Komi (both Zyrian and Perm-yak) etymologies previously suggested by other authors, but forgotten in later etymological dictionaries or articles, and other existing etymologies that require new approaches, moreover 3) newly created etymologies. The lexemes presented in chapter 2 and 3 are (most likely or possibly) of Uralic or Finno-Permic origin. Among these inherited dialectal words, we can find equivalents for colours ('yellow'), animal terms ('lynx', 'mink', 'dog/ hound', 'spider'), natural phenomena ('hill', 'forest', 'swamp', 'star'), and man-made topics ('winter shelter for reindeers', 'village', 'street', 'courtyard'). Besides, I present 4) a few instances of potential loanwords ('cloud', 'blizzard', 'children', 'snake', 'frog', 'village') from Nenets, Mari, and Russian in the Permic dialects (chiefly in Komi dialects).

Keywords: Permic, new etymological approaches

GERGELY ANTAL M.